

УДК 94: 329 (477) «1925–1939»

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УНДО НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1925–1939 РР.)*

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті проаналізовано політичні передумови виникнення Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), наведена характеристика його діяльності, зокрема її форми і методи. Визначено основні напрямки практичної політики УНДО та виділено державотворчий вплив УНДО в історії України на етапі свого існування, висвітлено його роль і місце у суспільно-політичному житті Західної України. Розкрито спектр впливів і відносин УНДО з іншими політичними партіями й організаціями краю.

Ключові слова: Західна Україна, націонал-демократія, політична діяльність, партія, громадська організація.

СТАНОВЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УНДО НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (1925–1939 ГГ.)

Ірина КРАСНОДЕМСКАЯ

кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник отдела исторических исследований НИИУ

Аннотация. В статье проанализированы политические предпосылки возникновения Украинского национально-демократического объединения (УНДО), приведена характеристика его деятельности, в частности ее формы и методы. Определены основные направления практической политики УНДО и выделено государственное влияние УНДО в истории Украины на этапе своего существования, отражены его роль и место в общественно-политической жизни Западной Украины. Раскрыт спектр влияний и отношений УНДО с другими политическими партиями и организациями края.

Ключевые слова: Западная Украина, национал-демократия, политическая деятельность, партия, общественная организация.

FORMATION AND ACTIVITIES OF UNDO IN WEST UKRAINIAN LANDS (1925–1939)

Iryna KRASNODEMSKA

Candidate of Historical Sciences,
senior research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article analyzes the political preconditions for the establishment of the Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO), shows the characteristics of its activities, in particular its forms and methods. It defines the main directions of UNDO practical policy and the state effect of this Alliance on the history of Ukraine at the stage of its existence. Also, the investigation reflects the role and place of UNDO in the social and political life of Western Ukraine, discloses a spectrum of influences and relationships of the Alliance with other political parties and organizations of the region.

Key words: Western Ukraine, national democracy, political activity, party, public organization.

* Початок див. у ж. «Українознавство». – 2016. – № 2. – С. 86–102.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. однією із центральних в суспільно-політичному житті західно-українських земель стала проблема українсько-польських відносин. Тогочасні суперечки прихильників і противників компромісу з Польщею призвели до того, що західноукраїнське суспільство було поділено на два табори. Представники одного з них виступали за порозуміння з Польщею на засадах національно-територіальної автономії, а другого – за активізацію національно-визвольної боротьби за незалежну, соборну Українську державу.

Оскільки в Польщі посилювалася політична нестабільність, польсько-українські протиріччя дедалі більше загострювалися. Головними осередками легальної боротьби українців Галичини і Волині за свої національні права залишалися польський сейм та сенат. Посли і сенатори Українського клубу разом із парламентськими представниками інших політичних партій перебували на вістрі українського національно-визвольного руху, беручи найактивнішу участь у польсько-українському протистоянні. Вони намагалися використати кожен нагоду з метою актуалізації державно-політичних прагнень українців. Але, на жаль, їм не вдалося добитися серйозних змін у законодавстві на користь українського населення. На початку 1930-х років у Польщі спостерігалася тенденція до авторитаризму, обмеження діяльності демократичної опозиції. У ході боротьби з противниками режиму маршал Ю. Пілсудський достроково у серпні 1930 р. розпустив сейм і сенат. Почалися репресії проти політичних противників. Зазнавали переслідувань і лідери українських політичних партій.

Тридцять українських депутатів та багато партійних функціонерів було кинуте до в'язниць. Нищилися українська національна культура, освіта, церква.

Наприклад, про масштаби руйнування храмів, церков і молитовних домів під керівництвом старости Веляновського у Томашівському повіті йдеться в «Меморіалі православних Томашівського і Замойського повітів до державної влади Речі Посполитої». З огляду на наведені в 37 пунктах цього документа факти переслідування і гноблення церкви і православного населення було висловлено прохання надіслати слідчу комісію і комісію сейму на місце сутичок і подій у Томашівському повіті і притягнути старосту Веляновського до судово-кримінальної відповідальності за руйнування і нищення православних храмів, за спричинення своєю службовою поведінкою смуту і хаосу на шкоду держави і суспільства, за образу релігійних почуттів православного населення ... [13].

Відтак антиукраїнська політика польської влади викликала опір серед частини населення, поширилися антидержавні виступи.

У відповідь розгорнулися погроми мирного населення в селах Галичини, так звана «пацифікація» (утихомирення). Українські партії, зокрема УНДО, УСРП, УСДП, 25 вересня 1930 р. виступили з заявою, в якій засудили каральні заходи уряду, протестували проти застосування властями колективної відповідальності невинного населення. Керівники політичних партій закликали українців зберігати спокій, не піддаватися зневірі, об'єднуватися в боротьбі за свої національні та соціальні права [7].

Вибори до сейму та сенату 1930 р. проходили в надзвичайно складних

політичних умовах. Об'єднаний список УСРП, УНДП і УСДП, зважаючи на численні зловживання польських властей, значно погіршив результат українських партій порівняно з попередніми виборами. Так, за твердженням І. Макуха, «українці дістали лише третину мандатів з того, що їм належалося» [1, с. 183].

Українське парламентське представництво не зуміло протиставити ефективної політичної тактики наступу польських властей на всіх напрямках суспільного життя. Тому, за умов наростання кризи парламентсько-демократичної системи і посилення тоталітарних тенденцій, постало питання про зміну концепції національно-визвольної боротьби. Гостра опозиційна тактика послів і сенаторів від УНДО та деяких інших політичних партій до польської держави та її національної політики не була результативною. Через це вже з кінця 1929 р. в політичних заявах українських легальних політиків спостерігалася певна роздвоєність. Попри загальне опозиційне ставлення до польської санаційної влади, яке й надалі постійно декларувалося, все відчутнішою ставала зміна акцентів. Промови українських парламентарів були дедалі розсудливішими та обачнішими. Основна увага в них зосереджувалася на повсякденних потребах українців, виконанні польською владою міжнародних зобов'язань щодо запровадження автономії, відкриття українського університету у Львові тощо [8, с. 7].

Поступовий відхід від «безплідної опозиції» спостерігався у виступах і публікаціях українських парламентарів Дмитра Левицького, Василя Мудрого, Івана Кедрина та інших. Їхні помірковані дії викликали нищівну критику українських соціалістів-радикалів і особливо

нелегальних організацій, зокрема Організації українських націоналістів [8, с. 7].

Найвпливовішими течіями українського національно-політичного руху 20–30-х років ХХ ст. були: націоналістична (націоналізм) і національно-демократична (національна демократія), розмежування яких відбулося наприкінці 20-х – на початку 30-х років. Націоналістами себе називали представники різних політичних течій, а УНДО вважалося «партією, що стоїть на націоналістичній основі» [3, с. 71].

Згадувана вже «пацифікація» 1930 р. сприяла розвиткові політичної еволюції націоналістів і націонал-демократів у різних напрямках. Якщо ОУН все ширше застосовувала індивідуальний терор, то УНДО більше схилилося до компромісу з урядом і, починаючи з 1931 р., вело з ним неофіційні переговори. Спочатку Є. Коновалець намагався змусити УНДО припинити контакти з польською владою, а згодом висунув концепцію, згідно з якою УНДО відводилася роль маргінальної урядової партії, що мала виторговувати в уряді поступки для українців, натомість ОУН мала посісти провідне місце в українському визвольному русі, надавши йому революційного характеру. Водночас ОУН підтримувала боротьбу націоналістів усередині УНДО за владу і партію. Наприкінці 1931 р. в УНДО утворилася опозиційна група під проводом Д. Палієва, яка звинувачувала партійний провід в опортунізмі. ПУН визнав утворення групи Палієва позитивним явищем і ухвалив підтримати її всіма засобами [3, с.72–73].

У 1931 р. УНДО і ОУН ще координували свої дії на міжнародній арені у зв'язку з розглядом у Лізі Націй українських скарг на «пацифікацію». Однак ця

діяльність не принесла помітних успіхів. У другій половині 1932 р. відбулася зміна політичної тактики УНДО [3, с.73], за яку виступили частина керівництва УНДО та Українського парламентського представництва у польському сеймі, на думку яких польсько-український конфлікт веде у безвихідь.

Трагічні події 1933 р. в Радянській Україні (голодомор, репресії, самогубства Хвильового та Скрипника) показали, що найбезпечнішим ворогом українського народу є більшовизм. У цій ситуації національні демократи почали розглядати Польщу вже не як ворога, а як потенційного союзника в боротьбі з більшовиками. Посилилася тенденція до компромісу з польською владою. Було запропоновано тимчасово усунути з арсеналу партії гасла незалежності та соборності й замінити їх вимогою національно-територіальної автономії для всіх українських земель у польській державі. Націоналісти ж вважали, що силі можна протиставляти лише силу [3, с. 73]. Союз з одним ворогом проти другого націоналісти вважали неприпустимим. У Програмі УНДО, прийнятій 1926 р., зазначалося, що як національна партія вона підпорядковує інтереси поодиноких верств, станів й окремих земель інтересам нації [5]. Водночас УНДО прагнуло до гармонії прав і свобод нації та особи. У майбутній Українській Державі передбачалися «конституційно-парламентарний устрій та загальне, рівне, безпосереднє, тайне і пропорційне виборче право до всіх законодавчих і самоуправних установ, ... рівність усіх громадян перед законом без різниці пола, народності і віри», демократичні права і свободи [6]. На відміну від тоталітарної концепції ОУН, УНДО бачило майбутню

Україну як парламентську демократичну державу західноєвропейського зразка.

На початку 1930-х років всередині УНДО точилася гостра боротьба, яка призвела до виключення Д. Палієва у 1933 р. з лав об'єднання. Невдовзі він зі своїми прибічниками в листопаді ц. р. створили нову партію – «Фронт національної єдності» (ФНЄ), основні програмові засади якого були близькі до ОУН, але засуджував її терористичні методи боротьби, виступав проти співпраці з польським урядом і діяв легально. Вихід націоналістів з УНДО означав остаточне розмежування націоналістичного та національно-демократичного напрямів українського визвольного руху.

Невдача переговорів між редактором «Діла» (орган УНДО) В. Мудрим і керівниками ОУН Є. Коновальцем та М. Сціборським спричинила остаточне припинення співпраці між цими двома організаціями. 13 липня 1934 р. президії УНДО і УІР у спільній постанові зазначали, що «під впливом шкідливої, безвідповідальної і безконтрольної діяльності конспіративної Організації Українських Націоналістів (ОУН) анархізується, атомізується і забагнується щораз більше внутрішнє українське життя. ... Масове самовинищування молоді, без ніякої користі для нації в теперішності та зі шкодою для неї у майбутньому, поширення провокації – ось страшні жалюгідні наслідки діяльності ОУН. Поведінка ОУН утруднює, а то й унеможливорює конструктивну працю українських освітніх, господарських і політичних організацій, йде на руку польським екстермінаційним течіям у відношенні до українського народу і веде націю на небезпечний шлях політики катастроф. Діяльність ОУН з національного погляду позбавлена всякого

політичного смислу та є в своїх наслідках шкідлива» [5]. У свою чергу ОУН звинувачувала націонал-демократів не тільки в угодовстві, а й у «свідомому чи несвідомому інформуванні поліції». Взаємні звинувачування посилилися після того, як УНДО після 1935 р. проголосило політику нормалізації польсько-українських стосунків [3, с. 74].

Отже, націоналізм і національна демократія з середини 1930-х років у своїх ідейних і політичних засадах мали суттєві розбіжності. Причинами повороту вправо частини українського визвольного руху були: 1) розчарування в демократичних традиціях старшого покоління, яке програто війну за незалежність; 2) незадоволення західними демократіями, що санкціонували поділ України між окупантами; 3) еволюція польської держави від парламентарної демократії до «санаційної» диктатури; 4) зростання тоталітаризму в Європі; 5) антиукраїнський терор у СРСР і репресивна політика Польщі, яким прагнули протиставити такі ж насильницькі методи [3, с. 74].

Але, незважаючи на розбіжності вказаних течій щодо ідейних засад, тактики, ментальності, поглядів на устрій майбутньої держави, на демократію і багатопартійність, спільною у них залишалася мета – самостійна, соборна Українська держава. Обидві вони визнавали пріоритет національних питань над соціальними, були неприязними до комунізму та до держав, що поділили між собою Україну. Стосовно їхньої соціальної складової, то членами в УНДО й ОУН була переважно інтелігенція (в ОУН – студентство), обидві організації підтримувала частина селянства [3, с. 74].

Важливим етапом політичної думки у боротьбі за соборну Україну на

західноукраїнських землях була ідея скликання Всеукраїнського національного конгресу (ВНК) з представників усіх українських земель, що знаходились під окупацією сусідніх держав, та з усіх країн української еміграції. Цю ідею висунула українська політична еміграція в Чехословаччині. Їх підтримала більшість українських політичних партій в Західній Україні і за кордоном. Влітку 1934 р. у Львові було утворено Тимчасовий ініціативний комітет, до якого увійшли представники від УНДО – Д. Левицький, від УСРП – М. Стахів, від УНО – О. Назарук. На Комітет покладалося завдання виробити проект платформи ВНК, яку було узгоджено після тривалих дискусій і обговорень. Відповідно до платформи у Конгресі мали право брати участь ті політичні партії та організації, які зобов'язувалися боротися за відновлення соборної, самостійної Української держави, визнавали право українського народу самому вибирати державний устрій. Кожна партія мала узгоджувати свою політику з іншими партіями – членами Конгресу [4, с. 444].

Ідея скликання ВНК викликала широку дискусію серед українства. На її підтримку виступили УНДО, УСРП, УСДП, УНО, УПСР, УРДП та ряд емігрантських організацій, а ОУН, ФНЄ та організація гетьманців, очолювана П. Скоропадським, її умов не поділяли, оскільки вважали, що скликання конгресу може зашкодити визвольному процесу. Керівники УСРП та інших партій, беручи участь у кампанії, доволі стримано поставилися до провідної ролі в ній УНДО [10, с. 80–81].

24–28 грудня 1934 р. у Львові пройшла передконгресова нарада за участю політичних сил, які схвалювали

програму ВНК. На нараді було затверджено згадану платформу, створено підготовчий комітет для проведення конгресу. На думку одного із керівників УСРП І. Макуха, нарада була «врочистою маніфестацією українських поборницьких і самостійних сил на демократичній платформі» [4, с. 447]. Однак ідея скликання Всеукраїнського національного конгресу не була втілена в життя. Як уже зазначалося, в ході дискусії про необхідність скликання такого важливого консолідуючого всеукраїнського форуму виникли непорозуміння. Проти нього виступили лідери націоналістичних сил, які вважали, що скликання конгресу може завадити визвольному процесу. Не підтримали цієї ідеї і монархісти. Важливою перешкодою стала й позиція лідерів УНДО, частина з яких була схильна до порозуміння з польським урядом. Ця група в керівництві УНДО розглядала конгресовий рух і як засіб впливу на уряд, сподіваючись таким чином домогтися прискорення переговорів із ним і поступок влади на користь українців.

У 1935 р. на виборах до польського сейму і сенату в 15 виборчих округах Галичини націонал-демократи висували погоджені з польською стороною списки українських кандидатів. Виборча угода розглядалась як початок нормалізації польсько-українських стосунків (т.зв. політика «нормалізації»). Влада обіцяла надати послам УНДО кілька керівних посад у сеймі. УНДО натомість припиняло антиурядові виступи і закликало до боротьби за національно-територіальну автономію українських земель у межах Польщі, право на вільний розвиток усіх ділянок національного життя, припинення колонізації українських земель і скасування обмеження

прав громадської самоуправи тощо. На виборах УНДО отримало 13 мандатів до сейму і 4 – до сенату [8, с. 26–27].

В засадах польської національної політики після смерті Ю. Пілсудського (документ називався «Керівництво польської внутрішньої політики між-національної ворожнечі. Тези». Січень 1936 р.) йшлося про те, що метою польської «внутрішньої етнічної політики є внутрішня фіксація Республіки в якості умови державної влади, найбільш далекосяжні досягнення збіжності (найменший можливий розрив) між інтересами ... окремих національностей». Щодо українського питання в цьому документі зазначалося, що політика щодо українців у Польщі має створювати такі умови співіснування з польським народом, в яких українці могли б і хотіли б стояти на позиції політичного співробітництва в рамках польської державності і збудити інтерес до українського національного руху в радянській Україні в дусі цивілізації і західноєвропейської культури. Політика національностей щодо українців має слугувати створенню сильного ідейного українського руху [14, с. 294]. В освітній, культурній, релігійній сферах держава має задовольняти освітні потреби українського населення в українській мові, дедалі збільшувати її вживання, розробляти українські підручники і вчення віри проводити українською мовою, – зазначалося в Засадах [14, с. 295–297].

Погоджуючись певною мірою з основними положеннями цих Зasad, лідери УНДО прийняли рішення про польсько-українське примирення і т.зв. політику «нормалізації». Але, на жаль, наслідком цього став новий період напруги у взаєминах між провідними українськими

політичними силами. Одні в досягнутій угоді з польськими властями вбачали не тільки можливість розрядки напруженості, а й забезпечення українському народу національного розвитку, доступу до служби в державних органах, місцевому самоуправлінні тощо. Значні політичні сили виступали проти компромісів з польським урядом, за революційне вирішення соціальних і національних проблем українців. Зокрема, не підтримували урядовської політики УНДО соціалістичні партії УСРП і УСДП. Голова партії УСРП І. Макух зазначав, що керівництво УНДО, уклавши угоду з поляками, дало, по суті, згоду на регіоналізм і цим не тільки послабило попередню боротьбу за соборність українських земель, але й «внутрішній самостійницький фронт». Таким чином, УСРП та УСДП, звинувативши УНДО в зраді ідей соборності та незалежності, відходять від виробленої та узгодженої консолідаційної платформи, вийшли з Підготовчого комітету, чим було покладено край рухові за скликання ВНК.

Однак політика «нормалізації» не сприяла покращенню ситуації і не дала очікуваних результатів. У кінці 1936 р. Українське парламентське представництво у польському сеймі надіслало уряду доповідну «Криза нормалізації польсько-українських відносин», в якій доводилося, що польська влада не змінила свого ставлення до українського народу та активно продовжувала політику обмеження прав корінного населення. Польський уряд, відкинувши ідею територіальної автономії, започаткував новий курс національної політики, спрямований на посилення тиску на українців в усіх сферах життя. Це викликало відповідну реакцію українства і спонукало УНДО до

активних виступів на захист прав українців. З жовтня 1936 р. до січня 1937 р. націонал-демократи організували сотні антиколонізаційних віч [8, с. 28].

Новий польський наступ на права українського народу викликав опозицію до поміркованої політики УНДО як в українському політичному таборі, так і в самій партії.

Гостра дискусія розгорнулася на Крайовій нараді УНДО 3 липня 1937 р. Представники опозиції у складі Д. Левицького, В. Кузьмовича, С. Барана, Г. Тершаковця, Л. Куницького та інших вимагали від керівництва партії офіційно заявити про банкрутство «нормалізації», відмежуватись від політики УПР, а в сеймі та сенаті перейти до рішучої протидії. Однак керівництво партії виступило за продовження «нормалізації», посиляючись на зацікавленість українців Польщею як потенційним союзником у боротьбі проти СРСР.

Незважаючи на відсутність позитивних результатів «нормалізації», Крайова нарада УНДО опосередковано висловила за її продовження, а також закликала польську владу «до заспокоєння висунутих УПР мінімальних потреб українського народу, а УПР до безперервної боротьби за реалізацію українських національних постулатів у Польщі» [8, с. 28]. Результати голосувань, як і загальне співвідношення сил в ЦК, свідчили про те, що прихильники автономістсько-нормалізаційної політики ще мали в керівництві партії переважуючий вплив. Попри те провід УНДО не почував себе впевнено, що й спонукало його до політичного маневрування, критики дій уряду, загострення тактики УПР у сеймі та сенаті. Виступаючи в сеймі 1 грудня 1937 р., В. Мудрий констатував,

що, незважаючи на три роки «нормалізації», польсько-українські стосунки погіршилися, польський уряд посилив антиукраїнський курс в усіх ділянках суспільного життя. Висловлюючи невдоволення політикою уряду, УПР вперше за роки «нормалізації» голосувала проти бюджету на 1938 р. Швидкий розвиток подій напередодні війни змушував УНДО поступово відійти від політики «нормалізації», пошуку нових державно-політичних концепцій. Помітний вплив на еволюцію державотворчої політики націонал-демократів мав утворений 6 грудня 1937 р. у Львові Контактний комітет (КК), до складу якого увійшли представники УСРП (М. Стахів), УСДП (В. Старосольський), УНО (О. Назарук), ФНЄ, Союзу українок (М. Рудницька) та опозиції в УНДО (Д. Левицький та В. Кузьмович). Завданнями створеного Комітету були консолідація державницьких сил, координація боротьби проти польського наступу, обговорення найважливіших актуальних проблем українського національного руху, підготовка широкої угоди за участю політичних та громадських організацій тощо [10, с. 81]. Члени Комітету по-різному оцінювали політику «нормалізації». Якщо представники соціалістичних організацій виступали проти самих засад угоди УНДО з польським урядом, то опозиціонери в УНДО заперечували лише нормалізаційну тактику В. Мудрого, не відкидаючи в принципі ідею нормалізації польсько-українських стосунків. На думку членів Контактного комітету провід УНДО і його політика «нормалізації» були головною перешкодою до консолідації сил [9, с. 181]. У зв'язку з цим певні надії покладались на V з'їзд УНДО (мав відбутися в кінці грудня 1937 р.), на

якому опозиція сподівалась усунути групу В. Мудрого від керівництва партією. Зауважимо, що результатом діяльності Контактного комітету у 1928–1939 рр. стало збільшення взаємної довіри між партійними лідерами й послаблення напруги у відносинах в українському суспільстві. Активне втручання Комітету в громадсько-політичне життя прискорило відмову проводу УНДО від курсу «нормалізації». На початку 1939 р. відбулася внутрішня консолідація в УНДО і, як наслідок, приєднання проводу цієї партії до Контактного комітету й перетворення його таким чином на представницький орган усіх українських легальних політичних структур. Працюючи конспіративно, учасники Комітету вдало використовували політичну пресу, щоб популяризувати ідею консолідації та практичні кроки в її реалізації. Пресове порозуміння весною 1938 р. було найвагомішим здобутком Комітету [10, с. 82].

Черговий V з'їзд УНДО, на якому були присутні 212 делегатів з 59 повітів краю, відбувся 4–5 січня 1938 р. Основними його завданнями стали випрацювання політичної лінії, спрямованої на консолідацію сил у партії і суспільстві, визначення ставлення до політики «нормалізації» в умовах польського наступу на українство.

Виступаючи на з'їзді, голова об'єднання В. Мудрий, висвітлюючи становище українців у Польщі, Чехо-Словаччині й СРСР, зазначив, що українство, не маючи змоги вести боротьбу на чотирьох фронтах, було змушене «ліквідувати польський фронт і піти на політичний реалізм, т.зв. загальну нормалізацію». На його думку, замість нереальної в той час ідеї всеукраїнської соборності необхідно висунути гасло територіальної автономії

українських земель у складі Польщі, реалізація якого мала стати справою тривалої боротьби і відповідних політичних обставин, та продовжувати політику «нормалізації» при одночасному загостренні парламентської тактики Української парламентської репрезентації (УПР) в сеймі і сенаті [9, с. 181].

Опозиція опинилась на з'їзді в складній ситуації й діяла нерішуче. В. Кузьмович виступив з її програмовими заходами, які зводились до двох основних положень – загострення опозиційного курсу до польської влади, аж до відмови від політики «нормалізації», а також відокремлення УПР від керівництва УНДО. Це мало привести до зміни керівництва партії. Лідер опозиції Д. Левицький у своєму виступі зауважив, що він, в принципі, визнає потребу «нормалізації», а опозицію в партії розцінює лише як корисну критику, обмін думками. Д. Левицький вимагав загострення політичної тактики УНДО і УПР. Інший представник опозиції священник С. Онишкевич висловився за взаємний компроміс і припинення внутрішньопартійної боротьби [9, с. 182].

Більшість делегатів з'їзду вважали необхідним загострення тактики УНДО і УПР до польських властей, при цьому частина їх виступила за те, щоб офіційно політику «нормалізації» не припиняти. Така позиція була відображена і в резолюціях з'їзду. При цьому підкреслювалося, що в основі автономістсько-нормалізаційної політики є консолідація всіх державницьких сил для боротьби з «московським більшовицьким імперіалізмом». Характеризуючи важке становище українського народу в СРСР, Румунії, Чехословаччині, Польщі, в них стверджувалося, що в «цій назріваючій

боротьбі місце українського народу, з його великою історичною традицією, як старого, культурного, християнського народу Європи, є по протибольшевицькому боці. Український нарід від самого почину своїх визвольних змагань по нинішній день веде безпощадну боротьбу з большевизмом і тому й тепер під цим прапором мусять об'єднатися всі його творчі сили» [8, с. 327]. В резолюціях з'їзду також аналізувалися причини, зміст та наслідки політики «нормалізації». Зазначалося, що «після 1935 р. у висліді «нормалізаційної» тактики настала не нормалізація життя на наших землях і не допущення українського чинника до впливу на державу на ґрунті її законів, устрою, внутрішньої і закордонної політики, отже не політична коляборація обох народів для вищих цілей, лиш навпаки – повне відсунення українського народу від цього впливу і навіть від впливу на власне зорганізоване життя на власній території. У висліді 2 і піврічної нормалізаційної практики перед українським народом станула перспектива затрати його племінної єдності і зведення його до ролі меншин на території Східної Галичини» [8, с. 327–330].

V з'їзд УНДО доручив «провідним органам Партії якнайширше закроєну оборонну акцію українського громадянства на таких підставах:

- а) змагання до міжпартійного об'єднання;
- б) якнайтісніше внутрішнє партійне об'єднання;
- в) непохитне і послідовне здійснювання засади, що весь український нарід у межах Польської Держави творить одну суцільну нерозривну органічну єдність і що ніякі посторонні спроби, щоб нас розбити на поодинокі племінні

групи, ніколи не доведуть до якихсь успіхів. Тому Народній З'їзд закликає всіх українців до солідарної праці за усуненням передовсім т.зв. сокальського кордону;

г) втягання кожного члена української нації до зорганізованої і безупинної праці на всіх відтинках життя, в оперті на засаду віри виключно у власні сили та під гаслом, що інтерес і честь нації стоять вище всього» [8, с. 331].

Обидві групи в УНДО не відкидали можливості справжнього польсько-українського порозуміння. Зміна тактики дозволяла об'єднанню, не розриваючи офіційно відносин з владою, виступити з критикою його політики, в т.ч. і стосовно зриву «нормалізації», здійснювати організацію протестів і оборонних акцій.

Взагалі, рішення цього з'їзду мали компромісний половинчастий характер. Він і не підтримав, і не заперечив «нормалізації», наказуючи лише загострити її тактику. Позитивним наслідком з'їзду було те, що він створив умови для внутрішньопартійної консолідації, подолання внутрішнього протиборства, відновлення провідної ролі УНДО в українському суспільстві.

Поглиблення опозиційних настроїв у партії і загалом у суспільстві спонукали керівництво УНДО до більш рішучих заходів. На засіданні ЦК 7 травня 1938 р. В. Мудрий заявив, що польський наступ на українське організоване життя посилюється. У 1938 р. вийшли основні директиви щодо полонізації Холмщини, провідною думкою яких було те, що «усі сі православні Холмщини – це зручені поляки, які через утиски загарбників відійшли від польськості. ... [Проводячи] Полонізаційну акцію щодо

православних, які говорять польською і подають себе за поляків, належить їх трактувати як поляків і вести роботу під кутом релігійної ревідикації. Слід проводити її обережно та індивідуально у випадку осіб і родин, щодо яких існує певність...» [12].

У стосунках до національно свідомих українців, – йдеться в Директивах, – «слід стояти на такій позиції: як Річ Посполита, так і величезна кількість її громадян якнайбільш прихильно ставиться до будівництва Української Держави, однак поза теперішніми кордонами Польщі. Впливам цієї групи українців слід усіма можливими способами перешкоджати, висміювати їх і не допустити проникнення відцентрових впливів, що походять зі Східної Малопольщі й Волині» [12].

Від репресій і обмежень польська влада перейшла до ліквідації українських товариств і організацій. На засіданні ЦК було прийнято важливий державно-політичний документ – «Декларацію у справі положення українського народу в польській державі», яка відзначалася різким тоном і опозиційною спрямованістю. В ній, зокрема, стверджувалося, що «за 3 роки послідовно веденої нашої партією політики замирення і нормалізації відносин між українським і польським народом ця політика – без вини УНДО – не принесла визначальних позитивних наслідків. Замість нормалізації відносин українське громадянство стоїть перед фактом боевої мобілізації та наступу польського громадянства проти українського національного життя. Безчисленні факти виявляють, що відповідальні чинники не тільки не протидіють тому протиукраїнському походові, але є часто його співучасниками» [2].

ЦК УНДО домагався визнання українського народу в Польщі окремою національною особовістю – себто підметом державного права. З огляду на те, що всі українські землі в Польщі становлять політичну і господарську цілість і що «національні відносини в краї вимагають окремого упорядкування», у Декларації було зафіксовано потребу «введення на всіх тих землях територіальної автономії» [2]. При цьому автори Декларації згадували міжнародні зобов'язання Польщі від 14 березня 1923 р. Рішучий тон Декларації з вимогою автономії викликав занепокоєння у польських властей. Політична гострота Декларації посилювалась тією обставиною, що вона співпала з виступами судетських німців у Чехословаччині. Декларація зміцнила авторитет проводу УНДО в масах. Однак чергові вибори до сейму і сенату в листопаді 1938 р. вкотре спричинили загострення міжпартійних відносин, посилення внутрішньопартійної боротьби. У результаті переговорів керівництва УНДО з прем'єр-міністром Польщі Ф. Славой-Складковським було досягнуто домовленості про дотримання умов виборчої угоди 1935 р. Провід УНДО підтримав резолюцію про участь у виборах. Переважною більшістю голосів (40 проти 8) ЦК підтримав пропозицію проводу об'єднання. За участь у виборах висловився також провід УНО.

Інші українські політичні партії та організації (ФНЄ, УСРП, УСДП), через дискримінаційний виборчий закон, виступили проти участі у виборах. Усе це унеможливило створення широкого виборчого блоку. Внаслідок цього спроби членів Контактного комітету створити Всеукраїнську національну раду також завершилися безрезультатно.

Політичною платформою УНДО в період передвиборної агітації стали вимоги травневої Декларації ЦК партії, зокрема ідея створення національно-територіальної автономії українських земель у складі Польщі. Напередодні виборів етнополітична обстановка в краї різко загострилася, що було спричинено складним перебігом міжнародних подій, а саме проголошенням автономії Закарпаття, намаганням Угорщини захопити українські землі і підтримка цього польським урядом.

9 грудня 1938 р. Українська парламентська репрезентація внесла на розгляд сейму «Проект конституційного закону Галицько-Волинської землі», в якому планувалося створення на західноукраїнських землях автономної державно-правової одиниці під назвою «Земля Галицько-Волинська» із своїм урядом, сеймом, судовою, фінансовою системами, збройними силами та органами місцевого самоврядування. В ньому також передбачалось рівноправне використання української і польської мов у громадських, державних установах, судах. На жаль, цей закон не був прийнятий парламентом і не вступив у силу [11].

Весною 1939 р. була здійснена чергова спроба польсько-українського порозуміння. 25 травня 1939 р. голова УНДО В. Мудрий і головний секретар об'єднання В. Цілевич зустрілися з прем'єр-міністром Польщі Ф. Славой-Складковським, який звинуватив українську сторону у зриві «нормалізації» та відхилив вимогу про територіальну автономію українських земель у складі Польщі. Таким чином, стало зрозумілим, що польська сторона в майбутньому не піде на поступки у вирішенні українського

питання і не буде змінювати проукраїнський курс у національному питанні.

За таких обставин особливо важливою була проблема консолідації національних сил, створення єдиного політичного центру. Проте між членами Контактного комітету не було єдності думок щодо умов об'єднання, політичної платформи консолідації. Протягом березня–травня 1939 р. між УНДО і ФНЄ на шпальтах газет відбувалася дискусія стосовно засад формування національного проводу. УНДО вважало, що українські політичні партії мають співпрацювати лише на широких демократичних засадах і при вільному змаганні ідей та політичних доктрин. При цьому зазначалося, що утворення єдиного політичного проводу можливе лише «органічним шляхом як надбудова існуючої політичної організованості» [9, с. 187].

Інтеграційні процеси в середовищі українських політичних кіл активізувалися в кінці літа 1939 р. 26 серпня 1939 р. у Львові відбулося засідання Народного комітету УНДО за участю всіх членів ЦК, голів і секретарів повітових організацій, членів УПР, головних редакторів партійних органів. У прийнятій резолюції йшлося про об'єднання українського народу, створення єдиного національного проводу. Заходи УНДО, спрямовані на невідкладну організацію єдиного політичного центру, знайшли підтримку інших українських політичних партій. 31 серпня 1939 р. на засіданні представників УНДО, УСРП, УСДП, УНО і ФНЄ було вирішено створити Український національний провід, підготовлено його маніфест і установчі документи, які мали бути прийняті на Конгресі українських громадян 4 вересня 1939 р. Однак втілити задумане в життя завадила

розпочата Друга світова війна. Невдачі, які спіткали заснування Українського національного проводу, полягали в тому, що партійні інтереси в поглядах та діях політичних еліт узяли гору над спільною метою, яка за тих умов зводилася до захисту самих основ існування нації.

Отже, проаналізувавши діяльність УНДО в міжвоєнний період, можна дійти висновку, що західноукраїнські національно-демократичні сили в кінці 30-х років ХХ ст. поступово відійшли від політики «нормалізації» польсько-українських відносин і шукали нові політичні орієнтації. Незважаючи на огріхи в своїй політиці, неодноразові спроби політичної консолідації так і не завершилися створенням впливового державно-політичного центру. Партійно-корпоративні інтереси взяли верх над загальнонаціональними. Але на цьому ґрунті було подолано внутрішньопартійну кризу, створювалися умови консолідації народних мас навколо національної ідеї. Об'єднання виступало за економічний, культурний, демократичний, правовий та соціальний шляхи розвитку українського суспільства і мало значний державотворчий вплив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар О. Макух Іван / О. Боднар // Західноукраїнська народна республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. – Львів, 2009. – С. 172–184.
2. Деклярація Центрального Комітету Українського Національно-Демократичного Об'єднання у справі положення українського народу в польській державі, принята на засіданні дня 7 травня 1938 р. // Діло. – 1938. – 10 травня.

3. Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920–1930 -і рр.) / Олександр Зайцев // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 70–76.

4. Макух І. На народній службі. – Держпрад, 1958. – 638 с.

5. Постанова Президії УНДО і УПР про політику ОУН // Діло. – 1934. – 16 липня.

6. Програма Українського національно-демократичного об'єднання // Діло. – 1926. – 28 листопада.

7. Солідарний голос політичних партій про події в краю. Комунікат // Діло. – 1930. – 1 жовтня.

8. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. – Т. 1. – Кн. 2 (1929–1939). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2014. – 600 с.

9. Хруслов Б. Політика УНДО напередодні Другої світової війни (1938–1939 рр.) / Борис Хруслов // Галичина. – 1999. – № 3. – С. 181–188.

10. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси / Михайло Швагуляк // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 77–82.

11. Projekt Ustawy konstytucyjnej Ziemi Halicko-Wołyńskiej złożony przez podpisanych posłów. Wysoki sejm uchwalić raczy załączony projekt ustawy Warszawa, dnia 3 grudnia 1938 r. // ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2035. – Арк. 1–19 (пол. мова).

12. Podstawowe wytyczne do polonizacji Chelmszczyzny – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938.podstawowe.php> (пол. мова).

13. Memoriał prawosławnych pow. Tomaszowskiego i Zamojskiego do władz państwowych Rzeczpospolitej. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938.memorial.php> (пол. мова).

14. Wytyczne polskiej wewntrzej polityki narodowościowej (Tezy) // Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. М. Кугутяк. – Т. 1. – Кн. 2 (1929–1939). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2014. – С. 294–297 (пол. мова).

REFERENCES

1. BODNAR, O. (2009). Makukh Ivan. In: Ya. ISAIEVICH, ed.-in-chief, M. LYTVYN, I. PATER, I. SOLIAR, comps., *West Ukrainian People's Republic. 1918–1923. Governments. Figures*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, pp. 172–184. [in Ukr.]

2. Declaration of the Central Committee of Ukrainian National Democratic Association Regarding the Position of Ukrainian People in the State of Poland, Adopted at the Meeting on the 7th of May, 1938. (1938). *Dilo*, 10 travnia. [in Ukr.]

3. ZAITSEV, O. (1994). Nationalism and National Democracy: Origins of the Conflict (1920–1930s). *Suchasnist*, (2), pp. 70–76. [in Ukr.]

4. MAKUKH, I. (1958). *Serving the People*. Detroit, 638 p. [in Ukr.]

5. The Decree of the Presidium of UNDO and UPR about the Policy of the OUN (1934). *Dilo*, 16 lypnia. [in Ukr.]

6. The Programme of the Ukrainian National Democratic Alliance (1926). *Dilo*, 28 lystopada. [in Ukr.]

7. The Solidary Voice of Political Parties Concerning the Events in the Region. Communiqué (1930). *Dilo*, 1 zhovtnia. [in Ukr.]

8. *The Ukrainian National Liberation Movement in the Twentieth Century Carpathian Foreland. Documents and Materials*. (2014). Vol. 1, Book 2 (1929–1939). Ivano-Frankivsk: KPF “LIK”, 600 p. [in Ukr.]

9. KHRUSLOV, B. (1999). The Policy of UNDO on the Eve of the Second World War (1938–1939). *Halychyna*, (3), pp. 181–188. [in Ukr.]

10. SHVAHULIAK, M. (1994). Party of Division and National Interests. *Suchasnist*, (2), pp. 77–82. [in Ukr.]

11. Projekt Ustawy konstytucyjnej Ziemi Halicko-Wołyńskiej złożony przez podpisanych posłów. Wysoki sejm uchwalić raczy załączony projekt ustawy Warszawa, dnia 3 grudnia 1938 r. (1938). In: *State Archives of Ivano-Frankivsk Region*. [in Pol.]

12. *Podstawowe wytyczne do polonizacji Chelmszczyzny*. [online]. Available at:

<http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938.podstawowe.php> [in Pol.]

13. *Memoriał prawosławnych pow. Tomaszowskiego i Zamojskiego do władz państwowych Rzeczpospolitei*. [online]. Available at: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938.memorial.php> [in Pol.]

14. Wytyczne polskiej wewntrzej polityki narodowościowej (Tezy). In: M. KUHUTIAK, m. ed., *Ukrainian National Liberation Movement in the 20th-Century Carpathian Foreland. Documents and Materials*. (2014). Vol. 1, Book. 2 (1929–1939). Ivano-Frankivsjk: KPF “LIK”, pp. 294–297. [in Pol.]

I. Krasnodemska

Formation and Activities of UNDO in West Ukrainian Lands (1925–1939)

Abstract

The Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO) was one of the largest and most influential political organizations in interwar Galicia; it played the role of the direct heir of pre-war National Democratic Party – a leading power before and during the Polish-Ukrainian war of 1918–1920. This liberal centrist party of Ukrainian intelligentsia, clergy and peasantry partially advocated constitutional democracy and independence of Ukraine, but felt the need to achieve this through reforms. Trying to normalize Polish-Ukrainian relations, it used flexible, give-and-take tactics, but repressions and traditionally irreconcilable chauvinist policy of the Polish government and Ukrainian nationalists' extremism complicated and disrupted those efforts. The Alliance controlled a lot of Ukrainian financial, cooperative, and cultural organizations (Audit Union of Ukrainian Cooperatives, “Enlightenment”, “Falcon”, etc.). In the elections to the Polish Sejm, UNDO collected 600 thousand votes, winning the vast majority of Ukrainian mandates.

UNDO published a popular daily newspaper, Delo. In their program they claimed independence and unity of Ukraine, but tried to achieve it by legal, parliamentary means, which in Polish state brought their effort to naught. The Alliance's activities were mainly focused on public, social, economic, and cultural life of Ukrainians.

Under the influence of internal and external circumstances, UNDO policy had evolved towards finding ways of Polish-Ukrainian compromise. It was to be based on the idea of the autonomy of West Ukrainian lands incorporated into Poland. The struggle between supporters and opponents of the compromise with Poland led to the division of West Ukrainian society into two main political camps.